

Farkas Nikolett

Utalásrendszer Bethlen Kata *Önéletírásában*

1. Bevezetés

Bethlen Kata *Önéletírása* sokáig elfeledett terület volt az irodalomtudomány számára, az elmúlt évtizedekben azonban egyre többet foglalkoztak vele. Bethlen Kata személyiségének boncolgatása mellett arra mutatnak rá főként ezek az írások, hogy a mű szövege mennyire sokrétű, milyen színes az értelmezési lehetőségek palettája. Az *Önéletírást* elemezték már sokféle szempontból, van azonban egy rétege, amelyet eddig csak érintőlegesen vizsgáltak: ez a szöveg utalásrendszere önmagában, az alkotáson belül.

Az újabb szakirodalom a művet általában a kor irodalmi „divatját” szempontul véve vizsgálta, azaz a Bethlen Kata korában gyakorinak számító példázatos szöveg vagy önreprezentációs szándék perspektívájából tanulmányozták. Nagy Márton Károly¹ például a bemutatott életút példavoltát hangsúlyozza, és az üdvtörténet eseményeivel állítja párhuzamba. Ugyancsak egy „külső körülmény” bevonásával tanulmányozta Fazakas Gergely Tamás² Bethlen Kata özvegyi önreprezentációját, azt, ahogyan özvegyi szerepkörének betöltése és annak bizonyítása, megerősítése is megjelenik az *Önéletírásában*. Szintén külső párhuzamokat kutatott, ugyan kicsit régebben, Németh S. Katalin,³ aki a szöveg és a korabeli halotti beszédek kapcsolatát vizsgálta. S. Sárdi Margit pedig azt elemezte, hogy Bethlen Kata az emlékeit mennyiben rendeli alá a történetyszerkesztésnek az elbeszélés egységességének megőrzése érdekében.⁴

Sok tanulmány említette futólag, hogy az írás tartalmaz szövegen belüli utalásokat is, ez a megközelítés, szempont azonban nem kapott eddig nagy figyelmet, ezért az a célom, hogy dolgozatomban bemutassam az előre- és visszautalások szövegen belüli rendszerét, amely fontos szövegkohéziós szerepet tölt be az *Önéletírásában*. Az egyes fejezetek közötti utalások vizsgálata közben arra is próbálok rámutatni, hogy ezek a részek mennyiben vannak összhangban az egyéb szempontú elemzésekkel.

Farkas Nikolett (1993) – egyetemi hallgató, PPKE BTK, f.nikolett93@gmail.com

¹ Nagy Márton Károly: *A példázattá írt élet (Szempontok Bethlen Kata Önéletírásának elemzéséhez)*, Irodalomtörténeti Közlemények 2011. 689–705.

² Fazakas Gergely Tamás: „tetszett az Úristennek [...] a gyámoltalan árvák seregébe béinni”: *Bethlen Kata önéletírása és az özvegyek reprezentációjának kulturális hagyománya a kora újkorban = Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. Szerk. Balázs Mihály, Gábor Csilla. Egyetemi Műhely, Kvár 2007. 259–278.

³ Németh S. Katalin: *Bethlen Kata Önéletírása és XVIII. századi halotti beszédek*, Irodalomtörténeti Közlemények 1984. 195–198.

⁴ S. Sárdi Margit: *Az önéletrajzi szelf és a 17–18. századi önéletírások. = Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. Szerk. Balázs Mihály, Gábor Csilla. Egyetemi Műhely, Kvár 2007. 209–222.

2. Szövegkohéziós eszközök az *Önéletírás*ban

Az alábbiakban az *Önéletírás* szövegkohéziós eszközeiről és szerepükről lesz szó. A művet az 1984-es szövegkiadás alapján elemzem,⁵ amely tartalmazza a legutóbb megtalált szövegrészleteket is. Markos András már az 1960-as években rámutatott arra, hogy a textus kiadható szöveggé formálása előtt feltehetően nem volt egységes alkotás, Bod Péter a rendelkezésére álló kéziratok, másolatok alapján állította össze az *Önéletírás*t. Markos András szerint valószínűleg ez a magyarázat a csonka kiadás okára is.⁶

Nehéz elvonatkoztatni attól, hogy mennyiben módosított magán a szövegen Bod Péter, Málnási László, esetleg Sárdi Sámuel, mielőtt az megjelent volna. Azonban néhol mégis szoros kapcsolat áll fenn a szöveg „epizódjai” között nemcsak a már a bevezetőben említett biblikus párhuzamok, hanem a textus belső összefüggéseinek szemszögéből is. Emiatt, legalábbis ebből a perspektívából, egységes szöveggént értelmezem az *Önéletírás*t, szerzőjének pedig Bethlen Katát nevezem. A három szerkezeti egységet (*Előljáró beszéd*, az első, visszatekintő rész és a második, naplószerű szakasz) kronologikusan haladva vizsgálom. Az elemzésben kitérek a műben fellelhető epizodikus részekre, azok szerepére és a narráció sajátos formáira is.

2.1. Az utalásrendszer

Ahogy az már többen, például Szávai János⁷ vagy Nagy Márton Károly⁸ is kifejtették, az *Önéletírás* gondosan megszerkesztett szöveg. Ez a megszerkesztettség azonban nemcsak a felépítésében, célzatosságában, bibliai párhuzamaiban van jelen, hanem abban is megnyilvánul, hogy a mű belső utalásrendszerrel van ellátva, amelyben a szerző előreutal egyes eseményekre, másokat pedig utólag megmagyaráz.

2.1.1. Előreutalások az *Előljáró beszéd*ben

Az *Előljáró beszéd* az *Önéletírás* első öt fejezetének az alcíme, amelyben arra törekszik a szerző, hogy meghatározza a mű célját. A felvezetésként szolgáló részben megadja az alaphangulatát is az írásnak. Röviden összefoglalja, hogy miről fog szólni, és hogyan fogja ezt megvalósítani. Ez az a rész, amely arra is szolgál, hogy elindítsa az egész művet átszövő utalásrendszert, bár ezt nem konkrétan teszi, azaz nincs pontos szövegszerű utalás későbbi fejezetekre, viszont sok célzást tesz arra a szerző, hogy mire számíthat az olvasó a továbbiakban. Például: „Mert én mind testemnek gyenge voltára nézve ezeket a szörnyű nehéz és szüntelen rajtam fekvő nyavalyákat el nem viselhettem volna, mind pedig gyenge hitemnek próbáltatását meg nem győztem volna...”⁹

Itt Bethlen Kata nemcsak összefoglalja a mű tartalmát (addigi életét), hanem utal is későbbi eseményekre, például a gyakori betegeskedésére vagy a vallása miatti problémákra,

⁵ Bethlen Kata *Önéletírása*. Kiad., jegyz., utószó Bitskey István, Szépirodalmi, Bp. 1984.

⁶ Vö. Markos András: *Bod Péter és Arva Bethlen Kata*. Református Szemle 1969. 339–357.

⁷ Szávai János: *Bethlen Kata modernsége*. Új Írás 1985/6. 84.

⁸ Nagy: *i. m.* 702; vö. V. Windisch Éva: *Bethlen Kata önéletírása*. Irodalomtörténeti Közlemények 1964. 238.

⁹ Bethlen: *i. m.* 7.

megpróbáltatásokra. Az egész első egységet úgy zárja le, mintha imát mondott volna: „Ámen”.¹⁰ Ezt a retorikai eszközt gyakran használja a későbbi fejezetekben is.

2.1.2. Az első, visszatekintő részben tett utalások

Ez az első, visszatekintő rész (6–163. fejezet) láthatóan a leginkább megszerkesztett, átdolgozott, érthető rendszer szerint fejezetekre osztott. Itt a már említett, Nagy Márton Károly által elemzett bibliai utalások és példázatosság¹¹ mellett található néhány olyan irodalmi eszköz is, amelyeket eddig csak érintőlegesen vizsgáltak, például az utalások módja vagy néhány motívum, amelyek átszövik a művet. Ennek a résznek a fejezeteit általában szépen keretezi egy Istennel kapcsolatos zárógondolat, például: „Légyen ezután is az ő szent akarátja szerint minden dologom.”¹² Találhatunk benne rengeteg bibliai utalást is, imákat, amelyek visszakapcsolódnak az *Előljáró beszéd*hez,¹³ valamint a mű egészét átszövik az özvegyi önreprezentációt szolgáló részek, ahogy azt fentebb említettem.

Tudjuk azt, hogy az *Önéletírást* Bod Péter tördelte fejezetekre,¹⁴ és sok helyen van ellátva a szöveg magyarázó részekkel is, amelyek hol előrevetítenek bizonyos történéseket, hol visszautalnak korábbi eseményekre – ez talán szintén az ő munkája. Főként a visszautalások vannak gondosan szerkesztve a szövegben, például a házassági szerződéshez visszacsatoló részeknél gyakran láthatjuk zárójelben a megfelelő fejezet számát. Több olyan része is van az *Önéletírás*nak, amelyek előrevetítenek későbbi eseményeket, ezeknél viszont nincsenek jelölések.

2.1.2.1. Az Előljáró beszédre visszautaló részek

Az első, visszatekintő egységen belül viszonylag kevés olyan rész van, amely párhuzamba állítható az *Előljáró beszéddel*, mivel többnyire olyan részek utalnak vissza rá, amelyekben bibliai utalások vannak, vagy konkrétan az imák szövegei azonosíthatóak az első öt fejezetben említett témákkal. Ezt a szempontot már körbejárta Nagy Márton Károly,¹⁵ aki tágabban, az egész Bethlen Kata-i életutat vonja párhuzamba az üdvtörténet eseményeivel. Azonban a művet nem csak ilyen megközelítésből lehet vizsgálni, hiszen a szövegben magára a mű szövegére is található utalások. Az első ilyen a 24. fejezetben található, ugyan nem konkrét, de mégis összeköthető a 4. fejezet következő sorával: „...mind pedig gyenge hitemnek próbáltatását meg nem győztem volna...”¹⁶ A 24. fejezetnél kezdődnek Bethlen Kata első komolyabb megpróbáltatásai a vallását illetően, hiszen az udvarhelyi gárdián érkezik hozzá, hogy meggyőzze, hagyja el vallását, mert „nem igaz házassági életben vagynak”.¹⁷

¹⁰ Uo. 8.

¹¹ Nagy: *i. m.*

¹² Bethlen: *i. m.* 11.

¹³ Ezt elemzi Nagy Márton Károly a fentebb említett tanulmányában (Nagy: *i. m.* 695.).

¹⁴ Fazakas: *i. m.* 277.

¹⁵ Nagy: *i. m.* 689–705.

¹⁶ Bethlen: *i. m.* 7.

¹⁷ Uo., 19.

A második utalás a 47. fejezetben fedezhető fel, ahol az isteni gondviselés témája jelenik meg. Amikor Bethlen Kata már-már azt hitte, hogy férje halála után megkönnyebbülhet, kitör a pestis, fél Erdély menekül, ő maga állapotos, a férje temetetlen marad több mint egy évre, és Pál nevű fiának dajkája is megbetegszik. Ez a leírás az *Elöljáró beszéd* 3. fejezetére utalhat vissza, ahol ezt olvashatjuk: „Sőt, midőn egyik keresztemet könnyebbítette is, és azt gondoltam, immár megszűnt, hogy erőt végyek, akkor más, és újabb s terhesebb keresztet bocsátott erőtelen vállaimra.”¹⁸ Végül (Bethlen Kata szerint) az isteni gondviselésnek köszönhető az, hogy ő életben maradt, és a gyermekei sem betegedtek meg: „Ezeket ily hosszason azért írtam meg, hogy innen is láttassék meg az Istennek csudálatos gondviselése az ember körül. Csak te tartottál meg engemet is...”¹⁹ A 4. fejezetben ugyancsak az isteni gondviselés fontosságát emeli ki: „mindezeket az én jó Istenemnek kegyelme győzte meg énáltalam”.²⁰ Isten az, aki mindent elrendezve megoldja végül a problémáit.

A 61. fejezetben szavak szintjén is történik visszacsatolás az *Elöljáró beszédre*, hiszen „sok nehéz kísérteteknek elviselésekre”²¹ készíti fel Bethlen Katát második férje, gróf Teleki József. A 4. fejezetben szintén ezeket a kifejezéseket használja: „Kívántam ez világi sok próbák és kísértetek között folyó életemet...”²² Nemcsak ezért kapcsolható össze ez a két rész, hanem azért is, mert a 61. fejezetből idézett sor előrevetíti azt a jövőt, amelyet az *Elöljáró beszéd*ben is kifejtett Bethlen Kata, azaz ezzel a résszel megerősíti az ott elmondottakat.

Ezekon a részekon kívül – ahogy azt már említettem – az imák és a bibliai utalások mutatnak közvetlen kapcsolatot az *Elöljáró beszéddel*.

2.1.2.2. Az első, visszatekintő részben tett szövegen belüli utalások

Ebben a részben rengeteg utalás található, amelyek olykor csak egy-két fejezetnyi távolságra mutatnak egymástól, máskor jóval korábbi vagy későbbi eseményeket jeleznek előre, vagy magyaráznak meg utólag. Ezek közül néhány konkrétan jelölve van a szövegben (zárójelben ott szerepel a hivatkozott fejezet száma), például a házassági szerződésre visszautaló részek. Az alábbiakban ezeket az utalásokat veszem végig kronologikusan.

Az első ilyen, előreutaló rész a 8. fejezetben található, ahol azt írja Bethlen Kata: „...tetszett az Úristennek még kisdéd koromban a gyámoltalan árvák seregébe béirmi és egyszersmind mintegy előre jelül adni, hogy életemnek jobb részét árvaságban kellene eltöltenem.”²³ Ez a rész egy újabb szempontot vet fel az *Önéletírás* célját illetően, az özvegyi önreprezentációét.²⁴ Utal a 27. fejezetre, hiszen ott veszíti el édesanyját, aki egyetlen támasza volt, amikor katolikus férje és a papok vallásáért támadták, továbbá arra a későbbi eseményre is céloz, hogy meghal második férje is, akivel nagy egyetértésben élhettek, mivel azonos vallásúak voltak. Ezt követően a 10. fejezetben is történik egy utalás előre, szintén a vallása miatti sértések elviselésére:

¹⁸ Uo. 6.

¹⁹ Uo. 34.

²⁰ Uo. 7.

²¹ Uo. 39.

²² Uo. 7.

²³ Uo. 10.

²⁴ Fazakas: *i. m.*

„Ez volt irántam is az őfelsége szent tetszése, hogy én ez szörnyű kísértetekkel küszködjem.”²⁵ Ezt a részt akár a korábbiakban említett (ld. 2.1.2.1.) „kísértetek” motívummal is kapcsolatba lehetne hozni, mert itt is az eljövendő nehézségekre utal, és azt erősíti meg, amit az *Elöljáró beszédben* is említett. Itt történik annak a tömör fejezetnek (4.) – legalábbis egy részének – a kibontása és élete történetének részletezése, de azért nem úgy tűnik, hogy e két rész akkora mértékben függne össze, mint a 4. a 61. fejezettel.

A 24. fejezetben újfajta²⁶ narrációs módszert használva egy harmadik személlyel (egy pappal) mesélteti (mondhatja) el Bethlen Kata, hogy „az én uramnak halál vagyon a fején, miért eskütt meg velem úgy, hogy én pápista hit szerént meg ne esküdném”.²⁷ Ezzel mintegy előre jelzi férje sorsát, amely a 43. fejezetben be is teljesül: „Holt meg életének huszonkettedik esztendejében. Én pedig maradtam özvegyiségre...”²⁸

A 31. részben szintén új narrációs módszerrel egy olyan eseményt mesél el, amelyről ő csak később szerzett tudomást. Az olvasó figyelmét ezzel a bevezető megjegyzéssel kelti fel: „Ezen betegségemben történik körülöttem ilyen dolog.”²⁹ Majd következik annak története, hogy a betegeskedő Bethlen Katát hogyan próbálják megtörni vallásában némi lelki „ráhatással”. Első férje egy baráti összejövetelen vesz részt, ahol tanácsokat kap ahhoz, hogyan használja ki felesége betegségét, hogyan vegye rá vallásának elhagyására. Ez a fajta narráció a következő (32.) fejezetben is folytatódik, ott Kornis Zsigmond papja, Létai jelzi előre, hogy ellenzi a többiek javaslatát. Szerinte el fog idegenedni Haller Lászlótól a felesége, sőt el is fog költözni tőle, amely események be is következnek rögtön a következő részben: „Azért tudtára legyen kegyelmednek, hogy mihelyt az Isten annyira való erőt ad, hogy ágyamból felkelhessek, kegyelmeddel bizony nem lakom.”³⁰ Ez az *Önéletírás* egyik kulcsfejezetében hangzik el, a 33.-ban, amely visszautal a 18. fejezetben tett házassági szerződésre, miszerint Bethlen Kata elhagyhatja férjét, ha az a vallásában háborgatja. A férfi úgy dönt, hogy „kipróbálja” barátai tanácsát, ami természetesen az ellenkező hatást váltja ki feleségéből, ahogy azt Létai előre jelezte. Ez az esemény dühíti fel annyira Bethlen Katát, hogy megátkozza férjét: „esztendő ilyenkor légyünk elválva egymástól, végyen el az Isten vagy engemet, vagy kegyelmedet. Melyet a nagy irgalmasságú Isten meg is cselekedett.”³¹ Ezen a ponton erősíti meg, amit korábban (a 24. fejezetben) a pap is előrevetített. A 34. részben pedig kiderül, hogy ő a korábban elmeséltekről csak utólag szerzett tudomást, amikor a férje sűrű bocsánatkérések közepette megkövette.

A 35–39. fejezet között egy kisebb történet elmesélésére kerül sor, amelynek eseményeit szintén egy másik személy szemszögéből vetíti előre. A férje a 36. fejezetben a következőt mondja: „ha csak szert tehet reája, bizony megpróbálja.”³² Valóban így történik, hiszen Bethlen Kata kipróbálja a katolikus papok által szentelt tárgyak, ereklyék hatékonyságát. Ezek – a református nő szemszögéből nézve természetesen – nem működnek, ezzel is saját vallásának hitelességét erősíti meg a katolikussal szemben, és itt mintegy tanulságképpen vonja le a

²⁵ Bethlen: *i. m.* 11.

²⁶ Az *Önéletírás* Bethlen Kata-szemponyú (egyes szám első személyű) elmeséléséhez képest újszerű, amennyiben külső személlyel mondhatja az eseményeket, itt egy pappal, máskor a fiával, egy ismeretlen jóakaróval stb.

²⁷ Bethlen: *i. m.* 20.

²⁸ Uo. 32.

²⁹ Uo. 23.

³⁰ Uo. 25.

³¹ Uo. 25.

³² Uo. 27.

következőt: „Így jártak azért mind a szentelt báránycsonttal, mind a pápától hétszer megszenteltetett spanyol kereszttel. Valamint az igazságot eltakarni nem lehet, úgy a hazugságot sem.”³³

Ezt követően újra egy másfajta történet elmesélésébe kezd Bethlen Kata, amelyet úgy vezet fel, hogy előre elmondja, mi fog történni férjével: „...hosszas együtt való lakást nem engedett.”³⁴ A pestis körülményeinek és lefolyásának elmesélése után pedig a 43. részben be is következik, amit a pap és Bethlen Kata is megjósolt: „Ezen szón mindjárt megholt, minden pápista ceremónia nélkül.”³⁵ Ebben a fejezetben ugyanakkor van egy fejezetszámmal jelzett visszautalás is, mintegy keretbe foglalva ezt a kis epizódot az életében, ugyanis a következőt írja: „És így a könyörülő Isten az én szívemnek keserűségéből lett kívánságomat (33) megteljesítette...”³⁶

Az 51. fejezetben, ahol lányának születését ünnepli az erdélyi nagyasszony, szintén utalás történik a házassági szerződésre, amelyre hivatkozva a református vallás szerint nevelheti Borbálát. „Haller Borbára leánnyommal, akinek sok bajaim között igen örültem, minthogy megholt férjemtől volt erős kontraktusom (18), hogy a leányom reformáta legyen.” Ám ezt követően céloz a jövőre gondolokra is: „Ó, csalárd öröm, haszontalan reménség.”³⁷ Ez pedig a jóval később bekövetkező eseményre utal, arra, hogy elveszik tőle az első férjétől való gyermekeit, és azokat katolikus vallás szerint nevelik tovább. Mindez a 88. fejezetben történik majd meg: „A fiamat gróf Kornis Zsigmond gubernátor öexcellenciája, a leányomat gróf Haller Katalin Csáki Zsigmondné asszonyom vitték el. Ekképpen az én gyermekeim elvételének tőlem, hogy magam azokat anyai gondviselés alatt ne nevelhetném az én vallásom szerint.”³⁸ Ezzel újabb keretet ad a történetnek.

Az 53. résztől kezdve egy újabb eseménysorozat elmesélésébe kezd Bethlen Kata: a pestissel megfertőzött Erdélyben próbálja eltemettetni férjét, eközben pedig Sámuel fia megbetegszik és meghal. Ez a történet, epizód az 57. fejezetig tart, de előtte még az 56. részben megerősödik a végkimenetel bizonyossága, hiszen Haller György azt mondja: „...vigyázzanak reá, az a gyermek vagy meghal kicsiny korában, vagy ha él, soha igaz pápista nem leszen...” Amely jóslat előbbi fele be is teljeseedik a következő részben: „az én jó Istenem iránta való keserves anyai szívből származott kívánságomat megteljesítette...”³⁹

Az ez utáni két fejezetben (58., 59.) pedig egy olyan esemény eljövételét vetíti előre Bethlen Kata, amelyet már korábban is említett az 51. részben, vagyis azt, hogy lányát nem sokáig nevelheti már a református vallás szerint. Ezzel is megerősíti korábbi utalását.

Ezt követi a fentebb (2.1.2.1.) már említett 61. fejezet. Itt mindkét irányba történik utalás, visszacsatol az *Elöljáró beszédre*, és előre sugallja a jövőre problémákat. Arra is utal, hogy férje tudta (tehát ismét ezt a narrációs módszert alkalmazza Bethlen Kata), hogy meg fog halni. Nyilván azért is gondolhatta így, mert jóval idősebb volt feleségénél, de ugyanakkor ezt a néhány sort arra is felhasználhatta az író, hogy előre jelezze második férje korai halálát: „mivel jó rendin általlátta volt azt, hogy nékem tőle el kell maradnom.”⁴⁰

³³ Uo. 29; Nagy, *i. m.*, 697.

³⁴ Bethlen, *i. m.*, 30.

³⁵ Uo. 32.

³⁶ Uo. 32.

³⁷ A két idézet uo. 35–36.

³⁸ Bethlen: *i. m.* 53.

³⁹ A két idézet uo. 37.

⁴⁰ Uo. 39.

A 64. fejezetben egy hosszabb epizód elbeszélésébe kezd Bethlen Kata. Innentől jó néhány rész szól az első férjétől való gyermekeinek elhelyezéséért folytatott harcról. A 64. fejezetben: „Haller Gábor uram, kinek nevére mint nagyobb atyafiúnak dekrétumot is küldvén a kancellárius, hogy első férjemtől való gyermekeimet végye el.”⁴¹ Ez a rész előre sejteti a 88. részben bekövetkező eseményt, vagyis azt, hogy elveszik tőle gyermekeit. Arra viszont egyetlen célzást sem tesz Bethlen Kata a szövegben, hogy a fiát is reformátusként nevelte, noha a házassági szerződés egyértelműen meghatározta, hogy melyik gyermekét hogyan kell nevelnie.⁴² Ezt a fejezetet emellett más szempontból is érdekesnek találta Nagy Márton Károly, mivel ez a rész az általa vizsgált bibliai utalásrendszerrel is összefügg. A 64–104. fejezetek között egy lelki folyamat zajlik le Bethlen Katában, melynek során szenvedései közepette – természetesen – vallásához fordul, onnan merít erőt, reményt.⁴³

A 66. részben ismét sajátos narrációs módszerét veszi elő Bethlen Kata, hogy sejttesse vele a jövőt. Itt ugyanis álmot lát, amelyben egy ismeretlen ember elmondja neki, hogy Isten küld majd egy másik határozatot, amely elrendezi gyermekei sorsát. A következő fejezetben pedig valóban beteljesül álma, meghal Haller Gábor, aki ezt a pert indította ellene. Ám ezzel mégsem érnek véget „háborítatásai”, hiszen ugyanúgy folytatódik tovább a harc gyermekeiért. Haller János továbbviszi a pert, Bethlen Kata férje, Teleki József pedig a bécsi udvarnál a házassági szerződésre hivatkozva próbálja védeni felesége jogait (a 68. részben tehát visszautalás történik a házassági szerződésre).

Ezt követően van két rész is, amelyek visszautalnak néhány fejezettel korábbiakra. Ilyen a 84., amelyben a férje fia, Teleki Pál közbenjárását meséli el az önéletíró. Visszacatolás történik a 77. fejezetre, ahol még azt az ígéretet tették a bécsi udvarnál, hogy nem vehetik el tőle gyermekeit. Azonban a 84. részben kiderül, hogy a Haller családnak már korábban ígéretet tett az udvar, ezért nem segíthetnek rajta, még ha talán nincs is igazuk. „az az udvarnál már nyilvánosságos, hogy a haza törvénye szerént a gyermekeknek nálam kellett volna maradni: de mint hogy őfelsége egyszer megígérte az ellenem valóknak, hogy elvészi, azért már úgy kell lenni, meg nem másolja”. Ezután pedig a 85. részben történik visszautalás a 74.-re: „A generálisnak jött osztán eziránt parancsolatja, hogy akárhol találtassanak az én gyermekeim [...], vegyék el. Ezt a generális fogadása szerént (74) az én uramnak mindjárt értésére adta, hogy vagyon immár parancsolatja...”⁴⁴ A 74. részben arról volt szó, hogy amíg nincsen hivatalos parancs, addig nem vehetik el erővel a gyermekeket. A sokat emlegetett 88. fejezetben végül bekövetkezik az előre sejtetett esemény: „A fiamat gróf Kornis Zsigmond gubernátor öexcellenciája, a leányomat gróf Haller Katalin Csáki Zsigmondné asszonyom vitték el.”⁴⁵ A következő részben az önéletíró összefoglalja ezt a nagyobb egységet, természetesen a nagy bajokban Istenhez fordul, az ő nevét áldja, amiért nem hagyta magára.

A folytatásban egy újabb, nyugodtabb(nak induló) eseménysorozat elmesélésébe kezd Bethlen Kata. Boldogságban él férjével, gyermekáldás elé néznek, mindezekben örömeiket lelik. Legalábbis eleinte. Aztán az egész átfordul egy tragikus végkimenetelű rémtörténetbe. Még az elején sejteti néhány helyen az önéletíró, hogy talán mégsem vár rájuk boldog befejezés.

⁴¹ Uo. 40.

⁴² S. Sárdi Margit tanulmányából tudjuk, hogy Rettegi szerint fiát is reformátusként nevelte. S. Sárdi Margit: *Bethlen Kata. Irodalomismeret 1999/3–4.* 20.

⁴³ Nagy: *i. m.* 698; vö. Uő: *A lelki élet narratívája: Bethlen Kata Önéletírásáról. =Epika: Fiatalkutatók konferenciája: Tanulmánykötet.* Szerk. Dobozy Nóra Emőke et al. ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, Bp. 2010. 73.

⁴⁴ A két idézet Bethlen: *i. m.* 52.

⁴⁵ Uo. 53.

Ilyen például a halál motívumának megjelenése, hiszen ezt írja: „Ezekben az esztendőkbén sok terhes és nehéz nyavalyákon mentem által, úgyhogy sokszor voltam a halál kapujában...”⁴⁶ A 90–91. fejezetek egy kisebb epizódot ölelnek fel Bethlen Kata életéből, betegségbe esik, közben pedig állapotos Gábor nevű fiával, majd amikor megszületik a fiú, a süketsége is elmúlik. Most is az isteni gondviselésnek tulajdonítja ezt a szerencsés végkimenetelt. A 95. részben visszaül a látszólag boldog múltra, ahol még nem tudták, hogy fia, Zsigmond nem fog sokáig élni. Ezt „külső személyekkel” sejteti elsőnek az író: „Valakik látták, [...] azt is jövendölték iránta, hogy nem fogom felnevelkedését megérni...”⁴⁷ Férje is megjósolja a jövőt: „Az én uram is sokszor könnyes szemmel mondotta: hogy ezen gyermeknek nem idejére való dolgái vagynak, fél rajta, hogy mi abban nem sokáig fogunk gyönyörködni.” Ez a gondolat a következő részben be is igazolódik: „kedves Zsigmondom éntőlem elvétetek”. Ezt követően pedig Gábor nevű fia halálát is előre jelzi az önéletíró: „mert Gábrisom felette gyenge lévén, ahhoz reménség éppen nem lehetett.”⁴⁸ A 97. fejezetben pedig Zsigmond tesz utalást édesapja későbbi halálára: „Az én uramra nézvén, látá nagy keserűségét, s azt mondá: Atyámuramat is szánom; de mégis inkább szánom asszonyanyámat, mert atyámuram nem sokáig él.”⁴⁹ Ez után másik két gyermekük himlőt kap, és nem sokkal később meg is hálnak. Itt található egy kiszólás is az olvasókhöz: „Akárki légy, aki ezt szemléled, csudálva mondhatod...”⁵⁰ A nehézségek közepette Bethlen Kata ismét Istenhez fordul, aki enyhítette fájdalmait. Ez után megbetegszik férje, és felkészíti őt a halála utáni problémákra, a „kísértetek” elviselésére: „Testámentum tételében is, amiben az ország törvényével megegyezhetett, mindenekben kívánt jó rendben hagyni.”⁵¹ A következő részben szintén ezt a gondolatot erősíti, utalva az ellenkezőjének bekövetkezésére: „Melyre mindnyájon ígérék magokat, hogy nem cselekszik; de afelől megcselekedték...”⁵² A 104. fejezetben férje halálával beteljesül Zsigmond nevű fiának jóslata.⁵³

Mindjárt, a 106. részben visszacsatolás történik Teleki József szavaira, hiszen már a temetés másnapján elkezdődik egy újabb vita a vagyonért, amelyet férje ráhagyott. „Másnap mindjárt az atyafiai admoneáltattak, hogy az én uramnak testámentomához semmiben magamat ne tartsam...”⁵⁴ Innen indul el ez a nagyobb epizódja Bethlen Kata életének, amely végül azzal végződik, hogy önként odaadja javait. A 114. fejezet visszaül konkrétan a 109.-re, ahol szintén a jószágekért folytatott vita a téma. A fenyegetést akarta bizonyítani Bethlen Kata Kemény László úrral és Radák Ádám úrral, de kettejük közül csak Radák Ádám vállalta az eset tanúsítását. Ezt követően, hogy oldja a feszültséget, a szerző áttér egy másik témára, a betegségére. Ezzel a kis epizóddal késlelteti a végkimenetelét a nagyobb történetnek. Ahogy azt Szávai János is kifejtette tanulmányában,⁵⁵ szinte várjuk a következő tragédia bekövetkeztét. Végül

⁴⁶ Uo. 55.

⁴⁷ Uo. 56.

⁴⁸ A három idézet uo. 57.

⁴⁹ Uo. 58.

⁵⁰ Uo. 59.

⁵¹ Uo. 60.

⁵² Uo. 61.

⁵³ Ezt a fejezetet részletesen elemzi Nagy Márton Károly is, hiszen ez az általa írt tanulmány egyik sarkpontja, mert itt érnek véget Bethlen Kata második házasságának tragédiái, amit párhuzamba állít az üdvtörténeti babiloni fogás időszakával. (Nagy: *A példázattá írt élet... i. m.* 698.)

⁵⁴ Bethlen: *i. m.* 62.

⁵⁵ Szávai: *i. m.* 84.

– természetesen – Isten segítségével felépül betegségéből. Itt – talán az epizód elnyújtásának érdekében – egy összegző fejezetet is beillesztett: „Az Isten véghetetlen hatalmát akarván én-bennem megmutatni, romlandó cserépben, az halál kapujából az életre térített...”⁵⁶ Ám ezután mégis visszaesik, újra beteg lesz. Ezt követően vagy ennek következményeképpen némileg kivesszik belőle az a tűz, amellyel küzdött a javaiért, mert végül úgy dönt a nyugalma megőrzése érdekében, hogy önként megválk javaitól: „1737. esztendő 7-ik napján Mindszentek havának, a jószágnak felénél jóval több részét kibocsátottam önként kezemből”⁵⁷

A 135. fejezetben, noha nem konkrétan, de mégis a jövőt jelzi előre ezekkel a sorokkal: „Úgy reménlem vala, hogy az én napjaim eltelvén, megoszlatásom ideje csaknem jelen vagyom, örömmöl kiköltözöm e világból, de tetszett az én Istenemnek engemet újabb próbákra tartani, és az én gyenge hitemet gyakorlani.”⁵⁸ A megpróbáltatások közé tartozik a 144. fejezetben elmesélt történet arról, hogy Bethlen Kata egy gonosz pletyka áldozata lett, amelynek terjesztőjét nem nevezi meg, de a folytatásban hosszasan fejtegeti, hogyan küzdött meg ezzel a támadással. „Reám bocsátá azért a gonosz nyelveknek sértegető mérgét is [...] Olyannal mocskoltattam meg, amit a szíveket vizsgáló szent Isten tud, hogy soha sem nem mondtam, annál inkább nem cselekedtem.”⁵⁹

A 156., 157. fejezetekben visszautal néhány fejezettel korábbi eseményekre, a 151. részben kifejtett, lánya általi „háboríttatásokra”. A 156. részben ki is szól (ismét) az olvasóhoz: „könynyen megítélheted, istenfélő olvasó”.⁶⁰ Ezzel talán saját igazát, szenvedését szeretné igazolni, elhithetni az olvasóval és saját magával is, hogy valóban olyan komolyságú volt ez a „mocskoltatás”, hogy ennyire feldúlja. Ez a rész is (a 151. fejezettől a 159-ig) egy kisebb epizódot mesél el Bethlen Kata életéből.

Tulajdonképpen a 159. fejezetnél véget is érnek az utalások az első, visszatekintő részben, noha ez a rész a 163. fejezetig tart. Az *Önéletírás* szerkezete azonban már korábban változásokat mutat, mintegy előre jelezve a második nagy egységet. Ezek az átkötő jellegű fejezetek tágabban értelmezve az imaszövegek beillesztésétől kezdődnek (a 143. fejezettől), szűkebb értelemben a dátumozás megváltozásától (a 157. fejezettől),⁶¹ és addig tartanak, amíg a szöveg „utoléri” írójának jelenét a 163. rész végén.

2.1.3. Előre- és visszautalások a második, naplószerű részben

A második részben már jóval kevesebb utalás található, nem annyira összefogott, mint az első. Élete történéseinek összefoglalásában Bethlen Kata eléri saját jelenét, ezután az elbeszélés töredezetté, a visszatekintő memoár naplószerűvé válik, az életrajzi keretet egyre inkább szétfeszítik az anekdotikus részletek, a beillesztett levelek és periratok, az imádságok és fohászok,⁶² mindez pedig megnehezíti az utalásrendszernek az előző részben lévőhöz hasonló alkalmazását. Fontossá

⁵⁶ Bethlen: *i. m.* 71.

⁵⁷ Uo. 72.

⁵⁸ Uo. 77.

⁵⁹ A két idézet uo. 94–95.

⁶⁰ Uo. 102.

⁶¹ A dátumozás megváltozik, majd következtelenné válik az *Önéletírás* második részében. Korábban a régi magyar hónapneveket használta a narrátor, majd ezekben a fejezetekben gyakran latinul írja őket. Ez tulajdonképpen utalhat egy második kéz jelenlétére a szövegben. Bethlen: *i. m.* 21, 40; vö. uo. 170, 123.

⁶² Hopp Lajos: *Bethlen Kata. = A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig.* Szerk. Klaniczay Tibor. Bp., Akadémiai, Bp. 1964. 392–394.

válík a szerző számára a hétköznapiabb történések elmesélése, például az egyes birtokain történő, időjárás okozta károké, amely események – értelmezése szerint – az ő lelkét, hitét hivatottak erősíteni.⁶³ Ezekben a részekben egyébként nemcsak naplószerűen rögzíti az eseményeket, hanem szép, érzékletes képekkel írja le a természeti jelenségeket (jégeső, árvíz, tűzvész).⁶⁴ Ugyanakkor majdnem minden ilyen részt arra használ fel, hogy ezzel is bizonyítsa életének példázatoságát – valószínűleg a 17–18. században az önéletírók körében népszerű mintának számító Szent Ágoston nyomán.⁶⁵ Ebben a részben még inkább a vallása felé fordul, onnan merít erőt a nehézségek elviselésére, a problémák megoldásához. Az utalások főként az *Elöljáró beszédben* rögzített célkitűzésre (a példázatoságra) vezetnek vissza, ezzel is mintegy keretet adva az *Önéletírásnak*.⁶⁶

2.1.3.1. Az Elöljáró beszédre visszautaló fejezetek

A második, naplószerű egység utalásai kevésbé összeszedettek, mint az első rész fejezetei, mégis viszonylag sok olyan rész található benne, amelyek konkrétan visszautalnak az *Elöljáró beszédre*.

Az első ilyen utalást a 203. fejezetben olvashatjuk, ahol Bethlen Kata *Önéletírásának* egyik legismertebb sora található, amely Nagy Márton Károly tanulmányának⁶⁷ címadója is: „Mindazok a terhes dolgok, melyeket Isten énreám bocsátott, olyanok voltak, mint valami szépen elkészített grádcikok...”, valamint „én mindenekelőtt példa lehetek”.⁶⁸ Ezek a részek konkrétan utalnak az *Elöljáró beszédben* elmondottakra, vagyis hogy minden esemény az életében arra szolgált, hogy Isten próbára tegye őt, hogy megerősítse hitét. Ennek érvényességét próbálja bizonyítani Bethlen Kata életének minden mozzanatára vonatkozóan.⁶⁹ Ezután ismét visszautal (ahogy azt a visszatekintő részben is tette) szavak szintjén is a harmadik fejezetre: „...egy nehéz kereszt, melyet már három esztendőktől fogva hordozok az én erőtelen vállaimon...”⁷⁰ – írja, utalva ezekre a sorokra: „Sőt, midőn egyik keresztet könnyebbítette is, és azt gondoltam, immár megszűnt, hogy erőt végyek, akkor más, és újabb s terhebb keresztet bocsátott erőtelen vállaimra.”⁷¹ A harmadik fejezetben csak általánosságban beszélt keresztjéről, élete nehézségeiről, a későbbiekben viszont konkrét problémákat jelentenek a keresztiek.

A 208. részben ismét elkalandozik Bethlen Kata, a természeti csapásokon időzik, majd a 209. fejezetben visszatereleli magát az írása céljához, s ezzel ismét visszautal az *Elöljáró beszédre*. „Magam személyes dolgaimra menvén, minthogy annak leírása illet engemet, azt kell itt énnékem is mondanom...”⁷² Itt elmondja azt is, mennyire hálás Istennek, hogy megkönnyorült rajta ezen nehéz körülmények között. Ezután megint csak olyan események történnek vele,

⁶³ S. Sárdi: *Bethlen Kata. i. m.* 20.

⁶⁴ Hopp: *i. m.* 393.

⁶⁵ Szávai: *i. m.* 83.

⁶⁶ Nagy Márton Károly: *Életút-konstrukciók Bethlen Kata műveiben. = Tudományra nevelve.* Szerk. Györgyiné Konecz Judit, Kozma Gábor. Gerhardus, Szeged 2011. 85–92.

⁶⁷ Nagy Márton Károly, *Szépen elkészített grádcikok: Bethlen Kata lelki arcképe Önéletírása és Védelmező erő pais című imádságoskönyve alapján.* Református Egyház 2010/10–12, 257–264, 282–288, 299–304.

⁶⁸ A két idézet Bethlen: *i. m.* 177–178.

⁶⁹ Melynek sikerességével szintén Nagy Márton Károly foglalkozott (Nagy: *A példázattá írt élet... i. m.*)

⁷⁰ Bethlen, *i. m.*, 178.

⁷¹ Uo. 6.

⁷² Uo. 182.

amelyek újra letérítik a mű céljául kitűzött útvjáról, de amikor erre ráeszmél a 216. részben, újra visszatér rá: „Sok viszontagságokkal folyó életemnek nevezetes állapotjában is kívántam feljegyezni, és a rajtam sűrűen meglett dologgal jövendőbe másnak példát adni.”⁷³ Az utolsó utalás pedig a 219. fejezetben található, ahol Istenhez könyörög, hogy az olvasói megláthassák, milyen kegyes volt hozzá élete során, és aki esetleg nem egy valláson lenne Bethlen Katával, annak mutasson utat Isten a megtéréshez: „... az én példámon emelkedjenek fel a nyomorúságok között tehozzád való ragaszkodásra, bizodalomra és szent nevednek dicsőítésére”.⁷⁴

Mindezekből az tűnik ki, hogy ezekben a naplóbejegyzéseknek látszó írásokban is van valamiféle írói, szerkesztői (?) szándék, amely az *Előljáró beszéddel* igyekszik összekapcsolni a fejezeteket.⁷⁵

2.1.3.2. Az első, visszatekintő részre tett visszautalások

Az első ilyen utalás a 167. fejezetben található, amely a 105. résszel kapcsolódik össze. A 167. részben ezt olvashatjuk: „férjem egyetlenegy leánya, Toldi Ádámné Teleki Krisztina asszony (kit is édesatyja halála előtt négy vagy öt órával megkért, kezeit fogván, hogy engemet meg ne szomorítson, ha Istennek ítéleteit magára vonni nem akarja)”.⁷⁶ Szinte szó szerint ugyanazt írja Bethlen Kata, amit korábban: „Kedves férjemnek egyetlenegy leánya is, tekintetes Toldi Ádámné asszonyom, kinek halála előtt négy vagy öt órával kezeit megfogván, azt mondá: édes leányom, mindenben jó atyád voltam, a feleségem is semmiben néked kárt nem kívánt tenni: azért te is meg ne szomorítsd: mert soha az Isten büntetlen nem hagyja.”⁷⁷ Már a 105. fejezetben is utal rá Bethlen Kata, hogy ezt a kérést nem teljesítette mostohalánya,⁷⁸ de a 167. fejezetben ismét megjelenik Toldi Ádámné, majd több részen keresztül taglalja hányattatásait az író. A 173. fejezet a naplószerű rész legelső fejezetére utal vissza: „Mínhogy Katalin napján volt a világra való születésem (6)...”⁷⁹ Ebben a részben mégis az előzőekben átkozott mostohalányától, Toldi Ádámnétól kap névnapi köszöntő verset, majd az ellentéző szerkesztésmódnak⁸⁰ megfelelően leírja: tudomására jutott, hogy Toldi Ádámné kérvényt nyújtott be Mária Teréziához, amelyben arra kéri, kapja vissza jogos tulajdonát, a levelesládát. Végül nem sokkal később önként átadja a leveleket: „... megtaláltam a méltóságos guberniumot, hogy parancsoljon, ki kezébe adjam...”⁸¹ az ezt követő részben pedig közli, hogy mindent átadott. Ez egy újabb epizódja az életének, melynek szálaít ismét úgy varrja el, hogy megfeleljen a példázatosságnak, azaz Istennek köszönheti, hogy minden elrendeződött.

Bár nem konkrét korábbi eseményre utal vissza, a Bethlen Kata által nevelt árva rokon fiú, Bethlen Sámuel jellemzése és halálának leírása a 206–207. fejezetben mégis felidézi Bethlen Kata elsőszülött fiának, Haller Sámuelnek alakját és halálát (54–57. fejezet). Mindketten jók,

⁷³ Uo. 198.

⁷⁴ Bethlen: *i. m.* 205.

⁷⁵ A megtalált részletekről bővebben Markos András: *Árva Bethlen Kata Vallástétele és Önéletírásának kiadatlantörredékei*. Református Szemle 1964. 308–330; Uő: *Bod Péter és Árva Bethlen Kata*. Református Szemle 1969. 339–357.

⁷⁶ Bethlen: *i. m.* 119.

⁷⁷ Uo. 63.

⁷⁸ Vö. Fazakas: *i. m.* 265.

⁷⁹ Bethlen: *i. m.* 123.

⁸⁰ S. Sárdi: *Bethlen Kata, i. m.*, 20.

⁸¹ Bethlen: *i. m.* 127.

szelídek és engedelmesek, Isten pedig teljesíti Kata kérését, hogy vegye el őket, mielőtt a világ megmocskolhatná, megfertőzhetné lelküket.⁸²

2.1.3.3. A második részben tett szövegen belüli utalások

A 188. fejezetben is megjelenik a már említett ellentétező szerkesztésmód.⁸³ Ha Bethlen Katának testi vagy lelki problémái vannak, akkor a világában rend van, szép az idő, ha viszont végre felgyógyul betegségéből, akkor a külső világban érik a csapások, például a birtokán vihar tombol. A 190–192. részek egy kisebb epizódot ölelnek fel az *Önéletírás*ban, amelyben a hévízi templomépítés körülményeit, valamint testvérének, Bethlen Ádámnak a halálát írja le Bethlen Kata. A 190. fejezetben azt mondja: „...ezáltal készített engemet a következő keresztnék elviselésére, mint szintén Jonathánt a vessző végén megkóstolt mézecsckével megújította, az előtte lévő ellenségnek meggyőzésére.”⁸⁴ A történetbe beleszövi az időjárás körülményeket is, amivel csak még jobban felerősíti az esemény súlyosságát az életére nézve. „Sietve azért keserves szívvel 3-dik septembris Hévízről megindultam Kolozsvár felé; siettettem az utamat is; de azon napon kemény esőzés kezdődvén...”⁸⁵ Itt a lelkiállapotát is illusztrálják az időjárás viszontagságok, nem úgy, mint a korábban leírtaknál, ahol az időjárás ellentétes volt az elbeszélő testi/lelki állapotával.

A 213. és a – jelenleg – utolsó, 219. fejezetben is több helyen látható a mű lezárási szándéka, ugyanis szinte folyamatosan összegzi addigi életét Bethlen Kata. A 213. részben például azt írja, hogy akik korábban őt sokat bántották, azok mára Isten kegyelméből megváltoztak. Az *Önéletírás* utolsó fejezete pedig megismétli az *Előljáró beszéd* elbeszélői attitűdjét, célkitűzését, valamint összefoglalja, hogy miről szolt a mű. Például a fejezet elején egy bibliai utalást találhatunk: „de hogy a kilenc bélpoklosokkal háládatlannak ne találtassam”,⁸⁶ majd leírja, hogy „elégtelennek tartom magamat az ő atyai irgalmasságának leírására”.⁸⁷ Ezekkel a részekkel még egyszer, utoljára összefogja a művet az elbeszélő, és nemcsak azt fogalmazza meg, hogy az aktuális fejezetben miről fog írni, hanem a mű egészére is visszautal.

3. Összegzés

Az *Önéletírás* szövegében, amint láthattuk, a fent részletesen elemzett tartalmi és motivikus előre- és visszautalások mellett további elemek, például ismétlődő gondolatok, kifejezések, zárójelben fejezetszámokra tett megjegyzések, sejtetések, jövendölések, kereteket alkotó epizódok is összekötő, kohéziós funkciót töltenek be. Fontos az ezekhez kapcsolódó narrációs eszközök szerepe: a történetmesélést sokkal színesebbé teszi az elbeszélő azzal, hogy nemcsak egyes szám első személyben, saját szemén és személyén keresztül tárja olvasói elé az eseményeket, hanem bizonyos történeteket külső személyekkel mondhat el, egy-egy motívummal, ironikus kiszólással sejteti a végkifejletet. Mindezeket figyelembe véve láthatóvá válik, hogy a mű

⁸² Uo. 36–37, 180–181.

⁸³ S. Sárdi: *Bethlen Kata*, i. m. 20.

⁸⁴ Bethlen: i. m. 161.

⁸⁵ Uo. 162.

⁸⁶ Uo. 204. Vö. Lk 17. 12–20.

⁸⁷ Bethlen: i. m. 204.

milyen alaposan, gondosan megszerkesztett alkotás, és hogy az említett elemek milyen jelentős mértékben járulnak hozzá a szövegkohézióhoz Bethlen Kata *Önéletírásában*.

Melléklet

	Az utalások helyei fejezetek szerint az <i>Önéletírás</i> ban	
	Utolsó fejezet száma	Utalt fejezet száma
I. rész; 6–163. fej.	8.	27.
	10.	4.
	24.	4., 44.
	32.	33.
	33.	18.,* 31.,* 32.*
	34.	31.*
	36.	39.
	40.	33., 43.
	43.	33.*
	47.	3., 4.
	51.	18.,* 88.
	53., 56.	57.
	58., 59.	88.
	61.	4., 104.
	64.	88.
	66.	67.
	68.	18.**
	84.	77.*
	85.	74.*
	95.	92.*
96.	100.	
102.	104.	
106.	102.	
114.	109.*	
156., 157.	151.	
II. rész; 164–219. fej.	167.	105.
	173.	6.*
	203., 204., 209., 216.	3.

A *-gal jelölt utalások a szövegen belül zárójelben is fel vannak tüntetve.

A **-gal jelzett fejezet pontatlanul a 17. részre utal vissza a 18. helyett.

Referential System in *Önéletírás* by Kata Bethlen

Keywords: Kata Bethlen, Önéletírás, referential system, chapter, text cohesion

Önéletírás by Kata Bethlen has been analysed from various aspects but still there is one layer of this literary work of art which has not really been studied yet: the referential system of the text within the work. The purpose of this paper is to examine the system of referring backward and forward in *Önéletírás* as it plays an important role in ensuring cohesion. The elements of the referential system are the following: references backwards and forwards, references to the number of chapters in brackets, word-for-word repetitions, allusions to past or future events, hints and prophecies.